

НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОЕКТНО-ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті аналізуються шляхи використання навчально-виховного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектно-художньої діяльності учнів. Показано, що вивчення основ декоративно-ужиткового мистецтва дозволяє розвинути в майбутніх учителів початкових класів навички володіння кольором, лінією, формою, композицією. Розкрито педагогічну спрямованість практичного оволодіння технікою виконання різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. Зазначено, що для активного застосування та творчого осмислення отриманих знань, умінь і навичок майбутні вчителі початкових класів мають виконати власні художні проекти, враховуючи народні традиції та вимоги сучасності. Відмічено, що майбутні учителі початкових класів для ефективної організації проектно-художньої діяльності учнів повинні вміти відбирати інформацію про декоративно-ужиткове мистецтво, аналізувати стиль народного майстра та формувати в молодших школярів художні й естетичні ідеали.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, українське мистецтво, майбутні вчителі початкових класів, проектно-художня діяльність, естетичне виховання, естетичні почуття, ремісничі техніки, стилізація, народні промисли, народні майстри, національні цінності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови української державності значно актуалізуються проблеми національного виховання та популяризації традицій народного мистецтва. Тому зростає потреба в розробці нових підходів до вивчення основ декоративно-ужиткового мистецтва, які б ефективніше реалізовували завдання підготовки майбутніх учителів початкових класів до засвоєння та практичного впровадження в навчальний процес початкової школи самобутнього українського культурного та духовного надбання. Майбутній учитель початкових класів повинен враховувати, що народне українське декоративно-ужиткове мистецтво має тісний зв'язок із життям, містить національні мистецькі традиції, які відображають естетичне ставлення до оточуючого світу, а декоративно-образна мова народного мистецтва є зрозумілою для молодших школярів.

Аналіз останніх публікацій. Важливість використання мистецтва у фаховій підготовці вчителів обґрунтовано в працях І. Зязюна, Б. Ліхачова, Л. Масол, Н. Миропольської, Б. Неменського, О. Рудницької, В. Шульгіної, Б. Юсова та ін. Значна кількість досліджень присвячена проблемам використання народного мистецтва в педагогічному процесі (Є. Антонович, П. Блонський, Р. Захарчук-Чугай, С. Русова, О. Семенов, М. Станкевич, В. Шпільчак та ін.).

Дослідники народного мистецтва М. Зелик, Т. Кара-Васильєва, В. Кузьменко, О. Потапенко, О. Потєбня, В. Прядка, Б. Рібаков, С. Танадайчук, М. Станкевич, В. Стасов, З. Чегусова та ін. у своїй роботі неодноразово звертали увагу на художню специфіку українського декоративно-прикладного мистецтва.

Дослідженню окремих питань теорії та практики підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектно-художньої діяльності учнів присвячені наукові праці вітчизняних учених В. Вдовченка, О. Білої, І. Веремійчика, Л. Маліновської, Н. Колесник, Т. Носаченко, В. Тименка, Ю. Холостенко та ін. Проте роль декоративно-ужиткового мистецтва в підготовці майбутніх учителів початкових класів до проектно-художньої діяльності учнів у науково-педагогічній літературі залишається не повністю розкритою. Недостатньо вивченими є питання організації проектно-художньої діяльності майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва на основі національних традицій, принципів корисності та краси виробів; використання ефективних форм і методів розвитку почуттєво-емоційної сфери.

Мета статті – проаналізувати шляхи використання навчально-виховного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектно-художньої діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Народне мистецтво – своєрідний заповіт нам, нащадкам, свідок минулих сотень генерацій історичного культурного життя народу. Багатство це виявляється не лише в різноманітності рукотворних речей, але й у глибині думки, яка виступає у формі, оздобленні, кольорі творів мистецтва [1, 56].

Декоративне мистецтво – це особлива галузь художньої творчості, яка підпорядкована своїм законам розвитку, має свою особливу художньо-образну мову. Основна його мета – естетичне освоєння матеріального світу, художнє оформлення довкілля. Митці своїми творами намагаються естетично прикрасити побут людини, її життєдіяльність, сповідуючи основний принцип єдності краси і

доцільності. Водночас декоративне мистецтво стає образною основою життя, формує естетичні погляди людини, активно впливає на емоції, думки й почуття [2, 7]. Розуміння цих аспектів народного мистецтва має бути пріоритетним у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектно-художньої діяльності учнів.

Враховуючи особливість початкової школи, яка є однією з перших сходинок, що формує особистість майбутнього громадянина, учитель початкових класів повинен розуміти важливість впливу художнього феномену народного декоративно-ужиткового мистецтва на гармонійний розвиток молодших школярів. Цей аспект підкреслює значення потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва для естетичного виховання молодших школярів, основним завданням якого є "виховання в особистості почуття прекрасного; формування умінь і навичок творити красу в повсякденному житті; формування вміння відрізнити прекрасне від потворного; формування вміння жити за законами духовної краси" [3, 187].

Відповідно до сучасних тенденцій організації навчального процесу учнів початкових класів дитяча художня творчість, проектно-художня діяльність спрямовує задуми, прагнення, здібності дітей у реальність, що їх оточує [4, 77]. Це відповідає специфіці декоративно-ужиткового мистецтва. Водночас аналіз методичної літератури для учителів початкових класів дозволяє стверджувати, що вивчення основ декоративно-ужиткового мистецтва передбачає: запам'ятовування інформації про види декоративно-ужиткового мистецтва, регіональні особливості творів, народних майстрів, традиційні осередки народного ремесла та репродуктивне виконання зразків декоративно-ужиткового мистецтва. Хоча очевидно, що народне декоративно-ужиткове мистецтво є значно глибшим і ширшим носієм інформації. "Це, так би мовити, генетична, психоментальна інформація, яку руки майстра передають матеріалу (глині, дереву, соломі, рогозі, паперу, тканині, сиру, тісту), формуючи його, творять його форму. Майстер – носій і зберігач етнокультурної пластичної інтуїції, тобто субстанційних форм, трансперсональних домінантностей, спонуканих до життя родою давниною, її космологічними обрядовими діями" [5, 10].

Вважаємо, що вище сказане має бути основним орієнтиром при вивченні основ декоративно-ужиткового мистецтва майбутніми учителями початкових класів.

Залучення студентів до вивчення основ декоративно-ужиткового мистецтва допомагає розвинути навички володіння кольором, лінією,

формою, композицією. При цьому слід ураховувати, що образна будова декоративно-ужиткового мистецтва спирається на такі особливості художньої мови:

- конструктивний елемент мови описує утилітарно-побутові, споживчі функції виробу, що відображаються, в першу чергу, у його тектоніці, формі, складі, розмірі частин і цілого (наприклад, конструктивні основи чайника, капелюха, стільця і т.д.). Утилітарно-споживча функція виробу тісно пов'язана з особливостями матеріалу, з якого він виготовлений. Конструкція виробу декоративно-ужиткового мистецтва завжди виявляє специфіку матеріалу, його можливості;

- образотворчий елемент мови виражає соціальні функції виробу, відображає світорозуміння творця і власника виробу. Образотворчий елемент мови декоративно-ужиткового мистецтва дотримується символічного спілкування, до перетворення зображення в емблему, так як зображення стає позначенням явища, відносин. Форма і забарвлення зображувального виробу в силу такої функції часто доходять до ієрогліфічної абстрагованості від реального прообразу (наприклад солярні знаки);

- декоративний елемент мови виражає утилітарно-соціальні функції виробу, відображає соціальне становище (і відповідно смаки) власника виробу (національні, історичні, суспільні, групові). Декоративний елемент мови найчастіше змінюється, залежить від моди і проявляється у трьох формах: а) в орнаментальності, яка є найяскравішою особливістю мови декоративно-ужиткового мистецтва; б) в колористичності і в) у декоративно-пластичних властивостях матеріалу [6, 154];

Тому при теоретичному ознайомленні майбутніх учителів початкових класів з українським декоративно-ужитковим мистецтвом як змістовним наповненням проєктно-художньої діяльності слід наголошувати на духовній сутності народного мистецтва. Завдання на цьому етапі підготовки полягає в тому, щоб показати універсальність формотворення і оздоблення, які несуть не лише інформаційну, утилітарну, а й обрядову функцію. Яскравими прикладами світоглядних уявлень і вірувань для учнів початкових класів буде ознайомлення з традиційними українськими іграшками.

Важливо, щоб майбутні учителі початкових класів не просто запам'ятовували народні осередки та різновиди традиційних іграшок, а й розуміли глибину світогляду наших пращурів. Наприклад, природнім буде застосувати на заняттях бесіди про іграшкову культуру та її функції. "Серед найпоширеніших та найулюбленіших в Україні як у минулому,

так і нині, є свистунці (свистуни). Вважалося, що свист та інші шумові ефекти відганяють від дітей злих духів. В українських казках нерідко фігурують чарівні музичні інструменти, в тому числі свистунці, які є предметами магічного зв'язку героїв з тваринами-помічниками. З-поміж свистунців найчастіше бачимо птахів. Вони здебільшого мають найпростішу архаїчну форму – тут нема зайвої деталізації, підкреслено об'ємність та схематичність тулубів, узагальнено-типізоване вирішення голівок. Орнаментують їх немовби поспіхом, форма спрощена, схематизована. Насправді ж усе виправдано і виважено досвідом багатьох поколінь народних майстрів. Функція таких іграшок, окрім охоронного свистіння, ще й пізнавально-виховна. Саме умовний, а не натуралістичний образ птаха вчить дитину розуміти метафоричну мову традиційного мистецтва, в узагальненому віднаходити риси конкретного, що розвиває її спостережливість та кмітливість" [7, 41]. Такі бесіди озброють студентів не тільки базовими знаннями, а й навчають бачити складне в простому.

Чітку педагогічну спрямованість має носити й практичне оволодіння технікою виконання різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. На цьому етапі студенти засвоюють різні ремісничі техніки, що дає можливість розвинути й закріпити трудові уміння і навички. А виготовлені зразки різних елементів декоративно-ужиткового мистецтва в подальшому будуть використані на уроках у початковій школі при організації проектно-художньої діяльності учнів.

Ми погоджуємося з думкою С. Павх, що навчання студентів різним видам декоративно-ужиткового мистецтва здійснюється на етапі формування знань: від вивчення найбільш загальних категорій, принципів народного мистецтва до пізнання часткових понять, форм і способів зображення світу. Водночас художньо-проектна діяльність проходить різні стадії – від формування простих навичок і прийомів роботи з матеріалом та репродуктивної інтерпретації мотивів й сюжетів до більш складних, творчих методів перевтілення форм, змісту і образів у готовий декоративно-ужитковий виріб [8, 186].

Під час проведення практичних занять варто розвивати сприймання стилізованих форм студентами. "Стилізація – декоративне узагальнення зображуваних фігур і предметів (спрощення рисунка і форми, об'ємних і колористичних співвідношень). В декоративно-ужитковому мистецтві стилізація – закономірний метод ритмічної організації цілого; найбільш характерна стилізація для орнаменту, в якому зображення стає мотивом візерунка" [9, 222]. Як показує довід роботи, майбутнім учителям початкових класів важко уявити знакові зображення тварин, бачити в

орнаментальних композиціях спрощені форми рослин. Тому студентам даються завдання спочатку зобразити реальну форму предмета (рослини, тварини, птахи тощо), а потім за допомогою графічних засобів геометризувати зображення. Наступним завданням є типізація та подальша орнаментизація стилізованого об'єкта. Такі завдання ознайомлюють не лише з основами стилізації, а й із такими композиційними принципами, як ритм, симетрія та виражальні можливості кольору.

Для активного застосування і творчого осмислення отриманих знань, умінь і навичок майбутні учителі початкових класів мають виконати власні художні проекти, враховуючи народні традиції та вимоги сучасності. Виконання завдань з використанням арсеналу народних промислів та урахуванням реалій сьогодення сприяє свідомому розумінню навчальної та виховної цінності декоративно-ужиткового мистецтва.

Для ілюстрації органічного поєднання традицій і сучасності студентам пропонується підібрати зоровий ряд (презентація, репродукції, фотографії) для уроків художньої праці в початковій школі на матеріалах сучасних українських народних майстрів Н. Бабенко (килимарство), О. Бердник-Отнякіна (розпис), А. Іванків (різьблення), М. Ковбаснюк, О Білоус (писанкарство), М. Матвійчук (сирні іграшки), Ю. Нечай (гончарство), М. Теліженко (витинанки), О. Теліженко (вишивка), І Фізер (різьблення) та багатьох інших. Тут варто наголосити, що слід уникати псевдоукраїнського мистецтва – китайської вишивки, пластики малих форм, де українці представлені в образах шинкаря і шинкарки, розписів, позбавлених інформаційності сюжету тощо. Такі "твори мистецтва" формують викривлене розуміння народного мистецтва.

Майбутні учителі початкових класів для ефективної організації проектно-художньої діяльності учнів повинні вміти відбирати інформацію про декоративно-ужиткове мистецтво, аналізувати стиль народного майстра та формувати на цій основі художні та естетичні погляди у молодших школярів.

Відмітимо, що при вивченні основ декоративно-ужиткового мистецтва студенти повинні усвідомлювати оригінальність і самобутність українського народного мистецтва, яке не тільки прикрашає побут, а й розвиває естетичні судження молодших школярів.

Висновки. Народне декоративно-ужиткове мистецтво тісно пов'язане з проектно-художньою діяльністю, є невичерпним джерелом ідей для художнього проектування, формування естетичних почуттів,

ідеалів, смаків, з одного боку, а з іншого – сприяє духовно-моральному становленню молодого покоління на основі національних цінностей та філософії світосприйняття українського народу.

Список використаної літератури

1. Гайова Є. Відроджуємо писанку на Полтавщині / Є. Гайова // Народне мистецтво. – 2004. – № 3 – 4. – С. 56-58.
2. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках "великого стилю" / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К.: Либідь, 2005. – 280 с, іл.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: Навч. посіб./ А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К: Знання, 2006. – 311 с.
4. Тименко В. П. Теоретичні і методичні основи формування конструктивних умінь в учнів початкових класів: дис. доктора пед. наук: 13.00.02 / Володимир Петрович Тименко. – К., 2010. – 486 с.
5. Найден О. Українська народна іграшка. Семантика пластичних форм / О. Найден // Народне мистецтво. – 2004. – № 3 – 4. – С. 10-11.
6. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблемах эстет. воспитания. Кн. для учителя / Б. М. Неменский. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
7. Омеляненко Л. Опішнянська іграшка / Л. Омеляненко // Народне мистецтво. – 2004. – № 3 – 4. – С. 41 – 44.
8. Павх С. П. Удосконалення змісту підготовки майбутніх вчителів технологій у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва / С.П. Павх // Наукові записки. Серія: Педагогіка – 2011. – №3. – С. 182- 187.
9. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. / Я. П. Запаско (керівник авторського колективу). – Львів. Афіша. 2000. – 364 с.

Одержано редакцією – 28.10.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Аннотація. Мовчан В. И. Народное декоративно-прикладное искусство в системе подготовки будущих учителей начальных классов к проектно-художественной деятельности учеников. В статье анализируются пути использования учебно-воспитательного потенциала декоративно-прикладного искусства в системе подготовки будущих учителей начальных классов к проектно-художественной деятельности учеников. Показано, что изучение основ декоративно-прикладного искусства позволяет развить у будущих учителей начальных классов навыки владения цветом, линией, формой, композицией. Раскрыто педагогическую направленность практического овладения техникой выполнения различных видов декоративно-прикладного искусства. Указано, что для активного применения и творческого осмысления полученных знаний, умений и навыков будущие учителя начальных классов должны выполнить собственные художественные проекты, учитывая народные традиции и требования современности. Отмечено, что будущие учителя начальных классов для эффективной организации проектно-художественной деятельности учеников должны уметь отбирать информацию о декоративно-прикладном искусстве, анализировать стиль

народного мастера и формировать у младших школьников художественные и эстетические идеалы.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, украинское искусство, будущие учителя начальных классов, проектно-художественная деятельность, эстетическое воспитание, эстетические чувства, ремесленные техники, стилизация, народные промыслы, народные мастера, национальные ценности.

Summary. Movchan V. I. Folk fine and applied arts in the system of training of primary school teachers to design and artistic activities of students. This article analyzes the uses of the educational potential of fine and applied arts in the system of training of primary school teachers to design and artistic activities of students. In this article shown that studying of essentials of decorative art allows development in future primary school teachers competence in color, line, form, composition. Exposed pedagogical orientation of practical mastering of techniques of various kinds of fine and applied arts. Indicated that the active use of creative thinking and knowledge, skills of primary school teachers should perform their own art projects including folk tradition and modern requirements. It is noted that primary school teachers, for effective organization of design and artistic activity of students, should be able to select information on folk arts and applied arts, analyze the style of national masters and shape on its basis their own artistic and aesthetic ideals.

Keywords: fine and applied arts, Ukrainian art, future primary school teacher, design and artistic activity, aesthetic education, aesthetic sense, handicraft techniques, styling, crafts, craftsmen, national values.